

85.314.4473
Q-46.
L. DJUMAYEVA, N. SHARAFIYEVA

XOR SINFI VA KAMER XOR

TOSHKENT

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIV VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI**

LYUBA DJUMAYEVA, NAYIRA SHARAFIYEVA

**XOR SINFI VA
KAMER XOR**

*O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi tomonidan
5150501 - Dirijorlik: akademik xor dirijyorligi ta'lim yo'nalishi uchun
o'quv qo'llanma sifatida tavsiya etilgan*

TOSHKENT-2017

UO‘K: 784.1(075.8)

KBK: 85.314ya73

D 46

**D 46 L.Djumayeva, N.Sharafiyeva. Xor sinfi va kamer xor.
(O‘quv qo‘llanma). -T.: «Barkamol fayz media», 2017,
288 bet.**

ISBN 978-9943-5143-7-9

Mazkur o‘quv qo‘llanma oliy musiqa ta’lim muassasalari talabalari uchun mo‘ljallangan bo‘lib, xor dirijyorligi ixtisosligining “Xor sinfi” va akademik vokal ixtisosligining “Kamer xor” fanlarini o‘rganish uchun tavsiya etiladi. O‘quv qo‘llanmaning maqsadi - talabalar amaliy o‘zlashtirish sharoitlarida xor va ansambl ijrochiligining spetsifik ko‘nikmalarini egallashlari va takomillashtirishlaridir.

O‘quv qo‘llanma shuningdek, yosh xormeysterlar va xor jamoalari rahbarlariga ham uslubiy ko‘mak beradi. Unda berilgan material o‘zining badiiy mazmuni jihatidan qiziqarli va rang-barang bo‘lib, konsert ijrochiligi repertuarini boyitishi hamda dirijorlik sinfining o‘quv repertuarini yanada to‘ldirishi mumkin.

UO‘K: 784.1(075.8)

KBK: 85.314ya73

Mas’ul muharrir:

***A.Mansurov* - O‘zbekiston davlat
konservatoriyasi professori**

Taqrizchilar:

***A.Xakimova* - San’atshunoslik fanlari nomzodi, professor;**

***Y. Xusniddinova* - Musiqali teatr studiyasi badiiy rahbari va
dirijyori, dotsent.**

ISBN 978-9943-5143-7-9

© «Barkamol fayz media» nashriyoti, 2017.

KIRISH

Ushbu kursning asosiy maqsadi talabada chuqur professional bilim olishini ta'minlab berishdan iborat. Turli xil bilimlarni o'rganishga jalb qilish, musiqiy asarlarni barcha tafsilotlarini chuqur o'rganish, musiqiy dunyo qarashni kengaytirish, klassik va zamonaviy O'zbekiston va chet-el kompozitorlarining turli davrga, janrga taaluqli mutaxassislikka doir musiqiy asarlardan durdonalarini tanlab olib, uni chuqur amaliy bilimlar asosida talaba bilan tanihib chiqish.

Xor sinfi darsi jarayonida talabada vokal madaniyati ko'nikmasi, mutaxassislik bilimlari shakllanib boradi. Talaba bilan xor san'ati va xor bilan ishlash amaliyotini olib borish juda muhim. Xor sinfi va kamer xori talabani xor san'atiga yanada yaqinlashtiradi. Xor aristlari va dirijyor tomonidan xor asarlarini tabiiy kuylash, shu bilan birga xor partitura (partiyalarning tembr bo'yog'i, unisonlar, xor rechitativlari, vokal polifonik dinamikalari va hokazo) vositalari orqali singdirilib boriladi.

Amaliy mashg'ulotning asosiy maqsadi – talabaga haqiqiy “musiqiy asbob” bilan ishlash jarayonini tashkil qilib berish. Bu vaqtda har bir talabada qo'shiqchilik, xormeysterlik, xorning rahbari kabi ijodiy faollik rivojlanib boradi. Shu orqali xor sinfi va kamer xori bilimli musiqiy ijrochilarni tarbiyalab beradi. Masalan dirijyor – o'zida tashkilotchilik, rejissorlik, psixologik va boshqa musiqiy bilimlarni bilishi bilan ajralib turadi.

KUYLOVCHI MUSIQACHILARNI TARBIYALASHDA XOR SINFI VA KAMER XORNING AHAMIYATI

Maxsus dirijorlik fanlarining o'quv rejasi turkumida xor sinfi muhim o'rin tutadi. Oliy ta'lim sharoitlaridagi o'quv jarayonida bo'lajak pedagog-xormeysterning xor madaniyatini kasbiy jihatdan shakllantirish kasbiy negizda, o'quv fani sifatidagi xor sinfining kuchi bilan hal etilishi kerak.

Vokal bo'limi o'quv rejasidagi kamer xorga opera tayyorgarligi sinfiga tayyorlov jarayoni sifatida qaraladi, unda nafaqat yakka ariyalar, balki turli xil vokal ansambllari (duetlar, tertsetlar, kvartetlar, sekstetlar va h.k.)ni o'rganish nazarda tutiladi.

Xorda kuylash – bu asos bo'lib, amaliyotda kasbiy faoliyat olib boruvchi talabalarning keyingi ta'limi aynan unga quriladi. Xor sinfi dastlabki qadamlardanoq dirijyor va akademik xonanda uchun zarur bo'lgan iroda va artistizm sifatlarini tarbiyalovchi muhim psixologik ahamiyatga ega. Shu bois, o'quv xori ishlarini yo'lga qo'yish va uslubiyotini tashkillashtirish masalalarini ishlab chiqish ahamiyati va dolzarbligini baholash mushkul.

Xor sinfi – bu ahamiyati dirijorlikdan kam bo'lmagan o'quv fanidir. Xor sinfi va amaliyotda xor bilan ishlash xor dirijyorlari uchun o'zaro uzviy bog'langan faoliyatdir, biroq bunda bir o'quv fanining mustaqil bo'limlari yetarli bo'ladi, akademik xonandalar uchun esa kamer xor – bu nafaqat ansambl bo'lib kuylash ko'nikmalarini ishlab chiqish, balki dirijyorning qo'l harakatiga qarab kuylay olish bo'lib, u nihoyatda muhim lahzadir, sababi xonandalar kelajakda turli xil tarkibli orkestrlar va dirijyorlar bilan sahnaga chiqadilar.

O'quv xori mashg'ulotlarida xor ijrochiligi, xor sozi, xor ansambli, xonish nafasi va uning boshqa vokal-xor texnikasi unsur-

lari bilan o'zaro bog'liqligi kabi spetsifik ko'nikmalarni egallanadi va takomillashtiriladi; repetitsion jarayon texnologiyasi batafsil o'rganilib, ijrochilik faoliyati, ijro talqini singari ko'nikmalar tarbiyalanadi.

O'quv xori bilan olib borilgan usluban to'g'ri va maqsad sari yo'naltirilgan vokal-xor ishi pirovardida badiiy yuksak natijalarga erishish imkonini beradi. Xor jarangi yorqin va ifodali bo'lib, jamoaning ijrochilik imkoniyatlari sezilarli ravishda kengayadi va tembr palitrasi ham boyib boradi. Talabalarning musiqiy eshitish qobiliyati o'z xonishlarini umumxor va ansambl jarangi bilan koordinatsiyalashlari uchun aynan unga qaratilgan bo'lishi kerak. "Xor jamoasi har bir qatnashchi o'zini qimmatliman, deb his etmaguncha yaxshi ansamblga erishmaydi"¹.

Xorning muvaffaqiyatli ijro tarbiyasida xor sinfining o'quv va konsert repertuari ulkan ahamiyat kasb etadi. O'quv repertuariga bo'lgan talab ayniqsa yuqori bo'lishi kerak – axir repertuar ustida ishlash jarayonida zarur texnik va ijrochilik ko'nikmalariga ega bo'lishdan tashqari bo'lajak kasbiy musiqachilarning badiiy didi ham tarbiyalanadi. Shu bois xor sinfi repertuariga mahalliy va xorijiy xor musiqasining faqatgina eng sara namunalarini kiritish lozim. Xor sinfida doimo keng miqyosdagi xor repertuarini o'rganishni joriy etish kerak, sababi talabalar turli davrlar, maktablar va yo'nalishlardagi xor madaniyati yirik ustalarining eng sara ijod mahsullari bilan tanishib, repetitsion ishning muhim xususiyatlari va turli uslublardagi xor musiqasi ijrosini tahlil qilib boradilar.

Ijrochilik interpretatsiyasi sirlarini mukammal egallagan, o'zining ijodiy qiyofasida tiniq aql, iroda, ijrochilik temperamenti va boy ijodiy fantaziyani jamlagan tajribali dirijyor rahbarligi ostidagi konsert chiqishlari muhitida xor jamoasi badiiy-ijrochilik mahorati sohasida sezilarli muvaffaqiyatga erishishi mumkin. Bunday ijroning to'laqonli ishtirokchisi bo'lgan talaba haqiqiy ijodiy ilhom lahzalarini boshidan o'tkazishi va ijodiy kashfiyot shodligini

¹ Mike Brever. "Fine-tune your choir". England.2004. c.12

his etishi mumkin. Bunday lahzalar unutilmaydi, ular doimiy ijodiy g'oyaga bo'lgan talabni tug'diradi, va ilhomning yangi oqimlarini yuzaga keltirishga qodir yangi badiiy taassurotlar izlab topishga yetaklaydi.

Ushbu barcha kasbiy sifatlarni bo'lajak mutaxassislar o'quv xor jamoasida kuylash jarayonida egallaydilar, zero xor dirijyori yohud opera xonandasini tarbiyalashni ta'limning birinchi yilida akademik xonandalar kamer xorida kuylash amaliyotida va xor dirijyori xorda kuylash amaliyoti bilan uzviy bog'liqlikda amalga oshirish zarur. Xor sinfining ishida bo'lajak xormeysterlar, bitiruvchi talabalar uchun konsert dasturi ham nazarda tutiladi. Mutaxassislikdan Davlat imtihonini topshirish talabalar ishining yakuni bo'lib, uning jarayonida talabaning xor bilan ishlash davomida egallagan bilim va ko'nikmalari mustahkamlanadi va takomillashadi, talabalar xor sinflari ochiq konsertlarida dirijyor sifatida ko'nikmalarga ega bo'ladilar, shuningdek, bir qator boshqa tashkiliy va ijodiy vazifalar ham o'z yechimini topadi.

O'quv xorining to'g'ri yo'lga qo'yilgan tashkiliy ishlari negizida bu vazifalarning muvaffaqiyatli yechimi yotadiki, u bo'lajak mutaxassis musiqa madaniyatini to'g'ri shakllantirishni ta'minlaydi.

XOR SINFI VA KAMER XORDA VOKAL-XOR ISHINING KO'NIKMALARI

O'quv xori vokal-xor madaniyatining yuksak saviyasi – bo'lajak musiqachining – uning vokal eshitish qobiliyatining yana bir muhim kasbiy sifatini rivojlantirishdagi zarur sharoitdir.

Vokal eshitish qobiliyati – bu musiqiy eshitish qobiliyatining bir turi bo'lib, unda inson ovozi o'zining barcha nozik tembrli, dinamik, intonatsion va boshqa ranglari bilan jaranglashi alohida aniqlik bilan tavsiflanadi. Vokal eshitish qobiliyatisiz ulug'vor “yopiq” tovushni bo'g'iq, “bekitilgan” ovozdan; go'zal, “yumaloq”, tiniq tovushni notabiiy, nobadiiy va h.k.dan farqlash mumkin emas. Faqat vokal eshitish qobiliyati bilangina dirijyor va xonanda tovushning badiiy bezagi, shunga ko'ra ovozning kuylovchi sifatлари ifodaviyligi xususida ham o'ylashi mumkin. O'z ovozini boshqara olish, xonishning texnik usullarini amaliy jihatdan egallash bo'lajak xormeyster va xonandaga boshqa har qanday maxsus nazariy bilim va amaliy ko'nikmalar kabi zarurdir.

Xor sinfida tahsil olish talabalarning ovozni yo'lga qo'yish uslubiyoti fani va yakka darslarda o'zlashtirgan yagona vokal texnikasini muntazam ravishda qo'llashga asoslanadi. Xor sinfining ishida nazariy bilimlar va amaliy kuylash ko'nikmalarini doimiy qo'llash orqali talabalarning vokal texnikasi asoslarini egallash jarayoni jadalroq kechadi, bu esa o'quv xoridagi xor jarangining barcha uch unsuriga (soz, ansambl, nyuanslarga) erishishni yengillashtiradi va osonlashtiradi. Bundan tashqari, yagona vokal texnikasi talaffuzning zarur sifati ustida, ayniqsa turli sur'atda ijro etiladigan rechitativlardagi matn talaffuzi usullari ustida birmuncha muvaffaqiyatli ishlash imkonini beradi.

Ovozni mashq qilish – xor jamoasi ishinining eng muhim bosqichi. Ovoz mashqi *ikki maqsadda* bajariladi:

1. Xorni kuylashga (repetitsiyaga yoki konsertga) tayyorlash;
2. Xonandalarning odatiy ijrochilik bilim va ko'nikmalarini muntazam ravishda takomillashtirish va kengaytirish.

Har ikki maqsad ham xormeysterning xor ijrochilik faoliyatining muayyan psixologik va texnologik asosni yaratishga qaratilgan majburiy harakatini nazarda tutadi, ular faqat bir vaziyatda aniq vazifalarni yechishda qo'llaniladi: bu xorni sozlash, boshqasida birmuncha keng qamrovli vazifani hal etadi – xonandalarni xor ijrochiligi texnikasi bilan ta'minlash. Shunga ko'ra, har bir mashg'ulot o'zida ikki asosiy vazifani jamlagan bo'lishi kerak: bu xonandalarning ruhiy tayyorgarligini va texnologiyani o'zida mujassam etishidir. Turli xil vazifalarga e'tibor qaratish, xonandalar ovozini sozlash tizimida u yoki bu mashqlarning o'rmini ham belgilab beradi. Bunda dastlab psixologik vazifalar, shunga ko'ra, ularning mashqlari ham ustunlik qilishi kerak; so'ngra xormeyster urg'uni texnik talablarga beradi, yakunda esa xonandalarning ruhiy holati va texnik imkoniyatlari keyingi ijroga monand holga keltiriladi.

Har bir dirijyor xor bilan ishlash davomida vokal-xor mashqlarini tanlab, ulardan foydalanishda o'zining shaxsiy tamoyillariga tayanadi. Musiqiy material va texnik vazifalarga qarab tanlangan rang-barang mashqlar xonandalarga nafaqat texnik foyda keltirishi, balki xorda kuylashga qiziqish uyg'otishi ham kerak.

Mashq kuylashning bosh vazifalaridan biri – har bir partiya, ovozlar guruhi va butun xorda unison tuzishdir. Barcha bir ovozli mashqlar butunligicha aynan shunga qaratilgan. Bunday ish o'ta uzun va mashaqqatli bo'lib, dirijyordan ham, xonandalardan ham maksimal darajadagi faollik, e'tibor, va asosiysi sabr-toqatni talab etadi. Garmonik mashqlar, xonandalarning garmonik eshitish qobiliyatini rivojlantirish ustida ishlash, unison kuylash ko'nikmalarini rivojlantirish bilan parallel ravishda olib borilishi kerak, sababi, ko'p ovozlik (uning har qanday turi, elementar ikki ovozli kanonlardan to eng murakkab garmonik va polifonik konstruktsiyalar-

gacha) xor musiqasining eng muhim unsurlaridan biridir. Garmonik ko'nikmalarni rivojlantirish eng oddiy mashqlardan boshlanishi kerak: bu garmonik intervallar (sof kvarta va kvintalarni tuzish), tertsiya bo'ylab gammalar, tovush va bo'g'inlarga kanonlar, eng oddiy kadensiyalar va h.k.ni kuylashdir.

Xor ijrochiligining jamoaviy xarakteri xonandalarning vokal texnikasini tuzatib qirtishlaydi va xonishning spetsifik usullaridan foydalanish hamda ovozni tarbiyalashni belgilab beradi. Talabalar tomonidan ansamblning (uning turlari – ritmik, sur'atli, dinamik, tembrli, ham xor partiyasi ichida, ham xorning barcha partiyalari orasidagi diksion, akkompanement (yoki yakkaxon) bo'lsa – xor va akkompanement ansamblining ritmik, sur'atli va dinamik turlari), sozning (toza intonatsiyalay olish, boshlang'ich tonallikni ushlab tura olish va kuylash davomida xorning bir nechta yoki barcha partiyalarining bir vaqtdagi jarangi asnosida yuzaga keladigan interval hamda akkordlarni intonatsion jihatdan to'g'ri “tuza olish”), xor ansambli ijrosining (shtrixlar va nota matnida berilgan tovushlarni kuylash usullariga tegishli barcha dinamik, garmonik turlarni o'qiy olish va amalda savodli qilib ijro eta bilish, “zanjirli” nafasni bilish, konkret musiqiy asarning rang-barang uslubiy xususiyatlarini farqlash olish va uni ijro etishda mazkur uslubga tegishli badiiy usullarni bajarish) vokal-xor ko'nikmalarini egallash repetitsion jarayonga ega, sababi, aynan repetitsiyalarda, texnik va ijodiy ishlar jarayonida talabalar asta-sekin zarur ko'nikmalarni egallab, ularni repertuar ustida ishlash davomida muntazam ravishda qo'llash orqali takomillashtirib boradilar.

Talabalarining o'z-o'zini tayyorlashlari ham juda muhim rol o'ynaydi, ularga xor sinfining keyingi mashg'ulotlariga tayyorlanishlari uchun muayyan vaqt beriladi. Bunday zaruriyat talabalarining konkret vazifa ustida ishlash imkoniyatiga ega bo'lishidan kelib chiqadi. Talabaning uy vazifasi asosan quyidagi unsurlardan iborat bo'ladi:

- o'rganilayotgan asarning xor ovozlarni kuylash;
- ichki eshitish qobiliyatini rivojlantirish mashqlari;